

SZATHMÁRI ISTVÁN

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNY TÖRTÉNETÉBŐL

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 56.

SZATHMÁRI ISTVÁN

A MAGYAR
NYELVTUDOMÁNY
TÖRTÉNETÉBŐL

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2006

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 56.

Sorozatszerkesztő:
KISS GÁBOR

Lektor:
KISS JENŐ

ISSN 1419-6603
ISBN 963 7094 56 3

© TINTA Könyvkiadó, 2006
© Szathmári István, 2006

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Bagu László

ELŐSZÓ

A nyelvtudomány-történet mint az általános nyelvészetnek is része, nagyon fontos területe a nyelvészetnek. Rávilágít ugyanis mintegy felülnézetből egy-egy korszaknak, egy-egy irányzatnak, egy-egy nyelvtudós életművének a lényegére, a kiemelkedően fontos sajátosságaira, összefüggéseire, valamint a külföldi áramlatokhoz való kapcsolódására. Mindebből következik, hogy a nyelvtudomány-történettel való foglalkozás egyáltalán nem könnyű feladat. Sokrétű ismeretet, tájékozottságot, elvonatkoztató készséget és nagyarányú kutatást kíván.

Nyelvtudományunknak nem volt erős oldala – mint az általános nyelvészeté sem – ennek a diszciplinának a művelése. Ezt igazolja az is, hogy bár a magyar nyelvészek V. nemzetközi kongresszusa (Budapest, 1988. augusztus 27–30.) ezt a tudományágat tűzte ki témájául, és bár itt sok kiváló előadás hangzott el egy-egy iskoláról, egy-egy diszciplína valamely korszakáról és főként egy-egy nyelvtudós életművéről, valamely munkájáról – a nyelvtudomány-történetről mint külön tudományágról (annak lényegéről, felépítéséről, módszeréről stb.), illetve nyelvtudomány-történetünk egészéről nem vagy nemigen esett szó.

Engem valójában mesterem, Bárczi Géza – aki szinte egyedül tekintette kutatásai egyik ágának a nyelvtudomány-történetet – indított arra, hogy ilyen kérdésekkel foglalkozzam. Ezenkívül egyfelől úgy adódott, hogy olyan diszciplínákat műveltem (stilisztika, helyesírás-tudomány, az irodalmi nyelv vizsgálata, kontrasztív nyelvészet stb.), amelyek megkívánták történetük áttekintését. Másfelől valahogy szívesen vállalkoztam arra, hogy valamilyen évforduló alkalmával bemutassam egy-egy kiemelkedő nyelvtudósunk munkásságát, hogy megemlékezzem róluk, vagy éppen az életből való eltávozásukkor elbúcsúztassam őket. Aztán – mivel talán érzékem is volt hozzá – a Magyar Nyelvtudományi Társaság vezetősége csaknem mindig engem kért fel például a több alkalommal, két évenként megrendezett Anyanyelv-oktatási Napok bezárására, az ott elhangzottak összefoglalására (a jelen kötetbe azonban a kötet terjedelme miatt csak egy ilyen beszámolót vehettem fel, mintegy mutatóba). Ilyenformán eddigi, több mint fél évszázados életpályámon felgyűlt a nyelvtudomány-történet körébe tartozó közleményeknek a száma, amelyek egyébként különböző helyeken (folyóiratokban, kongresszusi kötetekben, gyűjtéléses kiadványokban stb.) láttak napvilágot. Közben azt is megállapíthattam, hogy ezek az írásaim szinte átfogják – ha nyilvánvalóan a teljesség minden igénye nélkül is – csaknem az egész magyar nyelvtudomány-történetet, illetve belevilágítanak annak felépítésébe, problematikájába. Ezért gondoltam arra, hogy talán nem lenne érdektelen bizonyos alkalmas rendszerben együtt megjelentetni a legfontosabb idevágó tanulmányokat (az összesnek a közzététele ugyanis nagyon szétfeszítette volna e kötet kereteit).

Közlésre a következő rendszert választottam. Az Általános kérdések fejezetbe soroltam a korszakolást, valamint az elméleti és általános módszertani kérdéseket tárgyaló dolgozatokat. A II. fejezetben térek ki két korszak magyar nyelvtudományának a történetére (az 1867 és 1918 közötti idő, továbbá a 20. század). Ezután következik a III.

fejezetben az egyes tudományágak történetével kapcsolatos dolgozat bemutatása. (Csak zárójelben utalok rá, hogy a stilisztika történetéről külön összeállítást jelentettem meg 2005-ben a Tinta Könyvkiadó gondozásában.) A IV. fejezet tartalmazza egyes nyelvtudósok munkásságának a jellemzését. Az V. fejezetben szólok a kapcsolatos intézmények (a Magyar Nyelvtudományi Társaság, az MTA Nyelvtudományi Intézete, a Mai magyar nyelvi tanszék és a Kruzsok) tevékenységéről, a VI.-ban a nyelvészkongresszusokról és konferenciákról, a VII.-ben a hungarológia külföldi oktatásáról. A VIII. fejezetben található a nyelvtudósokról való megemlékezések, a IX.-ben a nyelvtudósok köszöntése (születési évfordulójuk alkalmával) és a X.-ben az eltávozottak búcsúztatása. A könyvet A nyelvészetről – eddigi életpályám tükrében c. dolgozat zárja, amely az 1945 és 1990 közötti időről emlékezik meg aszerint, ahogyan én mint egyetemista, majd középiskolai, illetve főiskolai tanár és 1955-től mint egyetemi oktató kapcsolatba kerültem, kapcsolatban voltam a nyelvtudománnyal.

Még bizonyos tájékoztató megjegyzések idekívánkoznak. Természetesen elhagytam a Bárczi Géza munkásságával foglalkozó dolgozataimat, mivel kismonográfiát jelentettem meg róla (Bárczi Géza. A múlt magyar tudósai. Akadémiai Kiadó. Bp., 1995.), úgyszintén a nagyobb munkáimban található nyelvtudomány-történeti részeket (pl. a Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk c. könyvben az egyes nyelvtan-írókkal, nyelvtanokkal kapcsolatosakat). Utalok arra is, hogy a nyelvtörténettel foglalkozó dolgozatokban a nyelvtörténet és a nyelvtudomány-történet egybefolyhat (pl. a III. fejezetbeli írásaimban). Aztán esetleg furcsállhatná valaki, hogy a megemlékezéseket, köszöntőket, búcsúbeszédet idevettem. De ezekben mindig szó esik – ha egy kissé „szépítve” is – az illető tudós műveinek az értékéről, a korabeli nyelvtudományhoz való viszonyáról stb., és azt sem szabad elfelejteni, hogy mindig kortársakról van szó, azaz egyidejű személyes megítélésről. Egyébként ha ugyanarról a tudósról például köszöntést, majd búcsúbeszédet is megjelentettem, ebben a kötetben csupán az egyiket közlöm. Az egyes fejezetekben a tárgyalás sorrendjét mindig az időrend szabja meg (korábról a ma felé haladva).

Megjegyzem még a következőket. Természetesen minden esetben megadom az illető dolgozat eredeti lelőhelyét és megjelenésének időpontját. Az eredeti szövegeken egyébként nem változtattam, néhány esetleges elírás kijavítását nem tekintve. A kötet természetéből következik, hogy a különböző időpontokban és más-más célból írt tanulmányokban bizonyos ismétlések elkerülhetetlenek. Továbbá: a kötet íásaiban a szakirodalmi hivatkozások különböző módon (az akkori szokásnak megfelelően) szerepelnek. Ezeket sem változtattam, mert nagyobb átrendezést kívántak volna.

Szeretném hinni, hogy ez a munkám is felhasználható lesz egy teljes magyar nyelvtudomány-történet megírásához. De talán máris haszonnal forgathatják a nyelvtudomány kutatói, a magyar szakos egyetemisták, főiskolai hallgatók, az érdeklődő középiskolás diákok és mindenki, aki valamilyen formában foglalkozik nyelvtudományunkkal.